

УДК 303:001.32(477.8)"1940/1950"
DOI: 10.24919/2312-2595.4/46.215316

Микола ЛИТВИН

доктор історичних наук, професор, завідувач Центру дослідження українсько-польських відносин, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, вул. Козельницька, 4, м. Львів, Україна, індекс 79026 (lytvynmr@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1010-2329>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Бібліографічний опис статті: Литвин, М., & Ільницький, В. (2020). Західноукраїнська соціогуманітаристика в умовах сталінського тоталітаризму: просопографічний та комеморативний аспекти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 4/46, 208–228. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215316>.

**ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА СОЦІОГУМАНІТАРИСТИКА
В УМОВАХ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ:
ПРОСОПОГРАФІЧНИЙ ТА КОМЕМОРАТИВНИЙ
АСПЕКТИ**

Анотація. Мета дослідження – проаналізувати просопографічні та комеморативні аспекти діяльності представників соціогуманітарних наук західних областей України у перше де-

© Микола Литвин, Василь Ільницький, 2020

сятиліття після їх приєднання до УРСР; показати вплив компартійної влади на переформатування творчості колишніх діячів Наукового товариства імені Шевченка у Львові, представників наукової школи Михайла Грушевського, доробок яких трактовано як «буржуазно-націоналістичний». **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, системності та об'єктивності із залученням спеціально-історичних методів. **Наукова новизна** полягає у вивченні особливостей наукової праці та громадсько-політичної діяльності відомих представників соціогуманітарних наук західного регіону України, насамперед Львова, у 40–50-ті рр. ХХ ст., показу впливу на їхню творчість ідеологічних чинників тоталітарної доби. **Висновки.** Стверджено, що нова сталінська партійно-радянська адміністрація прагнула уніфікувати у приєднаних західних областях УРСР не лише соціально-економічну, але й гуманітарну сферу; намагалася змінити спосіб життя наукової інтелігенції, втягуючи її у радянські форми суспільно-політичного життя (виборчі кампанії, суботники і неділеньки, паради і демонстрації, соціалістичне змагання та ін.), де домінувала Компартія та її «сателіти» – комсомол і відомчі профспілки. Чинники міністерств, Академії наук УРСР, ЦК, обкомів і міськкомів КП(б)У системно втручалися у науковий процес академічних установ і гуманітарних кафедр вищих навчальних закладів, брутально втягуючи науковців і викладачів у боротьбу з «буржуазним націоналізмом», представниками наукової школи М. Грушевського, твори яких постійно вилучалися з наукового обігу і потрапляли до спецфондів наукових бібліотек. Історія української державності все частіше трактувалася владою та її прихильниками як процес зміцнення віковичної дружби і братерства українського і російського народів, їхньої боротьби проти іноземних загарбників. При цьому нав'язувався культ російської мови і літератури, загалом російська/радянська версія історичного процесу на території України та інших республік СРСР, країн «народної» демократії. Відтак не всім діячам науки вдалося уникнути тенет ідеологічного і фізичного тиску компартійних чиновників і силових структур; дехто змушений був писати праці «до шухляди», сподіваючись на кращі часи. Після відновлення незалежності України чимало заборонених або сплюндрованих праць тогочасних науковців-гуманітаріїв видано або перевидано, і цю археографічну діяльність необхідно продовжувати.

Ключові слова: соціогуманітарні дослідження; наука; тоталітарна влада; репресії; «український буржуазний націоналізм»; західні області УРСР.

Mykola LYTVYN

PhD hab. (History), Professor, Head of the Center for the Study of Ukrainian-Polish Relations, I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, 4 Kozelnytska Str., Lviv, Ukraine, postal code 79026 (lytvynmr@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1010-2329>

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Associate Professor, Head of the Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Associate Professor, Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management and Defense Planning, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, 32 Heroyiv Maydana Str., Lviv, Ukraine, postal code 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

To cite this article: Lytvyn, M., & Ilnytskyi, V. (2020). Zakhidnoukrainska sotsiohumanitarnystyka v umovakh stalinskoho totalitaryzmu: prosopohrafichnyi ta komemoratyvnyi aspekty [Western Ukrainian socio-humanitarian studies in the conditions of Stalin's totalitarianism: prosopographical and commemorative aspects]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 4/46*, 208–228. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215316> [in Ukrainian].

**WESTERN UKRAINIAN
SOCIO-HUMANITARIAN STUDIES IN THE CONDITIONS
OF STALIN'S TOTALITARISM: PROSOPOGRAPHICAL
AND COMMEMORATIVE ASPECTS**

Summary. The purpose of the study is to analyze the prosopographic and commemorative aspects of the activities of representatives of socio-humanitarian sciences of the western regions of Ukraine in

*the first decade after their accession to the Ukrainian SSR; to show the influence of the Communist Party on the reformatting of the works of former figures of the Shevchenko Scientific Society in Lviv, representatives of the Mykhailo Hrushevsky Scientific School, whose works were interpreted as "bourgeois-nationalist". **The research methodology** is based on the principles of historicism, systematics and objectivity with the involvement of special historical methods. **The scientific novelty** lies in the study of the peculiarities of scientific work and socio-political activity of famous representatives of socio-humanitarian sciences in the western regions of Ukraine, primarily in Lviv, in 1940–50's and shows the influence of ideological factors of the totalitarian era.*

Conclusions. *It is claimed that the new Stalinist party administration sought to unify in the annexed western regions of the USSR not only the socio-economic but also the humanitarian sphere; tried to change the way of life of the scientific intelligentsia, involving it in Soviet forms of socio-political life (election campaigns, voluntary Saturday and Sunday work, parades and demonstrations, socialist competition, etc.), dominated by the Communist Party and "satellites" – the Komsomol and departmental labour unions. Officials of the ministries, the Academy of Sciences of the USSR, the Central Committee, regional committees and city committees of the CP(b)U systematically interfered in the scientific process of academic institutions and humanities departments of higher educational institutions, brutally involving scientists and teachers in the struggle against "bourgeois nationalism", whose works were constantly withdrawn from scientific circulation and fell into the special funds of scientific libraries. The history of Ukrainian statehood was increasingly interpreted by the authorities and their supporters as a process of strengthening the eternal friendship and brotherhood of the Ukrainian and Russian peoples, their struggle against foreign invaders. At the same time, the cult of the Russian language and literature was imposed, in general, the Russian/Soviet version of the historical process on the territory of Ukraine and other republics of the USSR, countries of "people's" democracy. As a result, not all scientists managed to avoid the webs of ideological and physical pressure from party officials and law enforcement agencies; some were forced to write works "to the drawer" hoping for better times. After the restoration of Ukraine's independence, many banned or looted works of contemporary humanities scholars were published or republished and such archeographic activity must be continued.*

Key words: socio-humanitarian research; science; totalitarian rule; repressions; "Ukrainian bourgeois nationalism"; western regions of the USSR.

Постановка проблеми. Після приєднання Західної України до УРСР восени 1939 р. нова компартійна влада намагалася уніфікувати всі сфери соціально-економічного, науково-освітнього, культурного і громадського життя: націоналізувала промислові підприємства і сільськогосподарські угіддя великих землевласників, заборонила діяльність довоєнних політичних партій і громадських організацій, національних, релігійних і харитативних товариств, приватних навчальних закладів, обмежила громадський простір і соціальні функції церковно-релігійних громад, розпочала репресії проти лідерів українських і польських партій, учасників українського і польського антирадянського збройного підпілля. До цих акцій залучалися не лише представники силових структур (як правило, уродженці східних областей України та Росії), але й як інформатори місцеві мешканці, зубожілі селяни і міщани лівих (радянськочеських чи москвофільських) поглядів. Влада прагнула схилити до лояльності місцеву національну інтелігенцію, надати їй посади у вищих і середніх навчальних закладах, учені звання (без захисту чи перезахисту), депутатські мандати різних рівнів, агітувала до вступу в компартію, комсомол і профспілки.

Аналіз археографічних та історичних публікацій. Особливості наукового життя і культурно-освітніх процесів у 40–50-ті рр. ХХ ст. у західному регіоні України демонструють використані у статті документи кількох археографічних та історико-мемуарних збірників Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Галайчак та ін., 1995; Ісасевич, 2001; Литвин & Стеблій, 2016), Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (Сварник, 2019), Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України (Дашкевич, 1993; 2006а; 2006б; 2011; Сварник & Фелонюк, 2009). Окремі аспекти тогочасного суспільно-політичного і науково-освітнього життя розкривають студії Олександра Луцького, Тамари Марусик, Івана Біласа, Василя Ільницького, Тетяни Гуменюк, Миколи Галіва, Василя Фугали, Костянтина Кондратюка, Руслани Попп та ін. Важливі аспекти проблеми,

зокрема роль та місце вченого, загалом соціогуманітарних наук у тоталітарному суспільстві, актуалізують спеціальні, насамперед просопографічні публікації Ярослава Ісаєвича, Ярослава Дашкевича, Феодосія Стебля, Лесі Клебан, Олега Піха, Руслани Труби та ін.

Виклад основного матеріалу. У 1939–1941, 1944–1953 рр. тоталітарна влада організовувала громадські кампанії боротьби проти представників «українського буржуазного націоналізму», насамперед серед діячів науки і культури, чимало з яких працювали у вищих навчальних закладах західних областей УРСР, львівських соціогуманітарних академічних установах. В епіцентрі нового суспільно-політичного і науково-освітнього життя опинився один із лідерів довоєнного Наукового товариства імені Шевченка у Львові, що співпрацював із Всеукраїнською академією наук, учень Михайла Грушевського історик Іван Крип'якевич, знаний дослідник і популяризатор історії Війська Запорозького і визвольної війни українського народу XVII ст., літопису українського книгодрукування, бібліофіл і краєзнавець. У жовтні 1939 р. йому довірено керувати кафедрою історії України Львівського університету, а згодом – Львівським відділом Інституту історії України АН УРСР, Інститутом суспільних наук АН УРСР (1953–1962). Водночас керівництво Академії, представники центральних і львівських компартійних органів, цензори державних видавництв і обллітів намагалися неодноразово «підкоригувати» його наукові студії з історії та культури України в русло «віковичної» дружби українського і російського народів, популяризації історичного значення возз'єднання України з Росією 1654 р., «визвольних» походів Червоної армії на західноукраїнські землі 1920–1939 рр.; спонукали цитувати класиків марксизму-ленізму й забути окремі довоєнні публікації з історії українського державотворення та Українського війська, історичного краєзнавства, забороняли цитувати праці М. Грушевського та інших «буржуазних націоналістів». Відтак доводилося інколи писати без джерельних посилань і згадок про свої попередні дорадянські дослідження (Ісаєвич, 2001; Дашкевич, 1992).

Незважаючи на складну суспільно-політичну ситуацію в державі, атмосферу недовіри влади до українських інтелектуалів, І. Крип'якевич намагався врятувати національне культурне надбання від знищення і розпорошення по бібліотеках й архівах СРСР

та зарубіжжя. Зокрема, він був обурений незаконним вивезенням 1944 р. із окупованого нацистами Львова до Польщі т. зв. архіву Богдана Хмельницького. У зв'язку з цим у 1945 р. історик подав до Президії АН України листа із обґрунтуванням необхідності повернення унікальних документів козацької доби до Львівської наукової бібліотеки. Центральна влада неохоче зреагувала на нього: голова Раднаркому УРСР Микита Хрущов актуалізував це питання на переговорах із головою Польського комітету національного визволення (згодом – президент Польської республіки) Болеславом Берутом, однак вказані важливі документи нова польська комуністична влада до України так і не повернула. Щоправда, частину текстів універсалів Б. Хмельницького з цієї колекції вчений опублікував ще в «Записках НТШ» (Львів, 1927. Т. 147. С. 63–64) і збірнику «Документи Богдана Хмельницького» (Київ, 1961. 740 с.), який упорядкував спільно з київським археографом Іваном Бутичем (Сварник, 2019, с. V). Вказаний збірник не один рік експертували у видавництві, а потім надрукували на папері найгіршого сорту. При цьому довелося включити до розділу «Сумнівні документи» листи гетьмана турецькому султанові і кримському хану. Бо ж не міг, на думку пильних цензорів, Б. Хмельницький підтримувати нормальні дипломатичні стосунки з ворогами Росії та України. Про особливість підготовки цього тому Я. Дашкевич розповів читачам лише в час відродження незалежної України (Дашкевич, 1992).

Намагаючись насадити прокремлівський режим у сусідній Польщі, підтримати напередодні референдуму 1946 р. там ліві сили, керівництво СРСР і УРСР подарувало Польському комітету національного визволення не лише бібліотечні, але й музейні скарби, зокрема з Львівського історичного музею і Львівської картинної галереї, які чиновники оцінили ... 124 тоннами в 13 вагонах і платформах (Сварник, 2019, с. 46–65, 72, 78–79).

Як відомо, зазнав репресій і уже згаданий Я. Дашкевич, який у повоєнний час працював бібліотекарем відділу рукописів (1944–1945), старшим бібліотекарем Кабінету Івана Франка (1945–1946), в. о. завідувача новоствореного відділу бібліографії (1947–1949). 10 грудня 1947 р. молодого книгознавця, сина генерал-хорунжого Армії УНР, діяча Української військової організації Романа Дашкевича і хорунжої Легіону УСС Олени Степанівни,

звільнили з бібліотеки за «антирадянську» діяльність, а фактично за передачу «буржуазно-націоналістичних» книг відомому вченому Юрію Меженку, якого 1948 р. звільнили з посади директора Бібліотеки АН УРСР. Через два тижні репресовано й матір – наукову співробітницю Природничого музею, знану вчену-географію Олену Степанів. Лише після відбуття низки в'язниць і таборів Я. Дашкевич і його матір повернулися до Львова (1956). І Крип'якевич взяв недавнього в'язня на посаду бібліографа в Інститут суспільних наук АН УРСР, сприяв у підготовці та захисті кандидатської дисертації з історії українсько-вірменських відносин (Сварник, 2019, с. 467–468; Сварник & Флюнт, 2009, с. 247–254).

Чимало науковців – не лише поляків (наприклад, економіст Францішек Буяк, картограф Євгеніуш Ромер, історики-архівісти Євгеніуш Барвінський і Міхал Вонсович та ін.), але й українців, маючи сумний досвід життя за «перших совітів», ще до другого вступу Радянської армії у Львів влітку 1944 р. емігрували на Захід. Серед них – археолог княжої доби Ярослав Пастернак, який в 1939–1941 рр. працював директором Львівського історичного музею, завідувачем кафедри археології Львівського університету, старшим науковим співробітником Львівського відділу Інституту археології АН УРСР. Ще раніше (1943) на захід, до Німеччини подався молодий історик-сходознавець Омелян Прицак (Ісаєвич & Стеблій, 2001, с. 262–266), який у 1940 р. став молодшим науковим співробітником Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР (розміщувався у будівлі Онуфрійовського монастиря Василіанського чину, де проживали окремі науковці, зокрема О. Прицак, співробітники НКВС) і аспірантом Інституту мовознавства АН УРСР, а після війни – одним із творців Українського наукового інституту Гарвардського університету, ініціатором перевидання українською і англійською мовами багатомної «Історії України-Руси» М. Грушевського, до якого залучив науковців незалежної України (серед них львів'ян Ярослава Ісаєвича, Леонтія Войтовича).

Трагічною видалася повоєнна доля історика архітектури Януша Вітвіцького, який у 1930-ті рр. викладав на кафедрі історії архітектури Львівської політехніки. 1946 р., незадовго до планованого виїзду в Польщу, представники АН УРСР конфіскували матеріали вченого з історії давнього Львова, однак влада не

зуміла виманити його унікальну пластичну панораму міста. Втім невдовзі дослідника міста знайшли на вул. Вулицькій (нині А. Сахарова) із розрубаною головою. Вбивство, ймовірно, здійснили агенти НКВС (Свешніков, 2008; Амар, 2007).

Влада переслідувала й відомого львівського вченого-мистецтвознавця поляка Мечислава Гембаровича, який до Другої світової війни працював професором історії мистецтв гуманітарного факультету Львівського університету, після війни – завідувачем відділу мистецтв Львівської наукової бібліотеки, а в передпенсійному віці (1951–1955) після цькування функціонерів бібліотеки щодо «невідданості» радянському народові змушений був влаштуватися лише молодшим науковим співробітником відділу мистецтвознавства Інституту суспільних наук АН УРСР (Сварник, 2019).

Для «втихомирення» учених-поляків влада використовувала офіційні візити державних діячів Польщі до Львова. Зокрема у серпні 1945 р. організовано зустріч віце-президента Крайової ради народової, професора-економіста Станіслава Грабського з професорами Львівського університету та Політехнічного інституту, в ході якої гість пропонував співвітчизникам виїзд до Польщі й закликав прийняти повоєнну дійсність: «Ви повинні служити народу правдою, хоча ця правда може бути для вас неприємною» (Бордюгов та ін., 1995, с. 143–149).

Викликало негачі не лише у науковців, але й окремих чиновників партапарату, брутальне нищення цінних історичних документів у музеях, архівах і бібліотеках регіону. Зокрема після вигнання монахів із бернардинського монастиря група червоноармійців, що розмістилися на його території у квітні 1946 р., викрала зі сховища Центрального державного історичного архіву у Львові й спалила сотні «грамот польських королів, руських князів та інших документів» XIV–XIX ст. (Галайчак та ін., 1995, с. 336–337). Я. Дашкевич також із великим сумом і образою згадує, як радянські «визволителі», представники спецфонду Львівської наукової бібліотеки упродовж кількох повоєнних десятиліть не допускали до бібліотеки НТШ (вул. Радянська, 24) науковців-читачів, зокрема й сусіднього Інституту суспільних наук АН УРСР. Спершу там знищено картковий каталог, а згодом розформовано унікальні зібрання українських діячів культури і науки – пись-

менника Олександра Кониського, філософа Володимира Лесевича, геолога Юрія Медведського, теолога Петра Крип'якевича (батька І. Крип'якевича), а чимало матеріалів знищили (Дашкевич, 1991).

Серед тих, хто брав дієву участь у «цькувальних заходах» проти проявів «українського буржуазного націоналізму» в місті, зокрема у Львівському університеті, був історик Іван Белякевич, повоєнний ректор (1944–1948) і декан історичного факультету (1950–1952). Не секрет, що цей уродженець Херсона пройшов спеціальний вишкіл, працюючи (1921–1925) в особливому відділі ВЧК-ГПУ Одеси (Дашкевич, 2006а, с. 372). Боротися з концепціями, учнями і прихильниками М. Грушевського йому дієво допомагали декан історичного факультету Володимир Горбатюк, завідувач кафедри історії СРСР і директор Наукової бібліотеки університету Василь Осечинський, який долучився не лише до словесної критики, але й до нищення «шкідливих» книг з історії України. Їхніми ідеологічними натхненниками виступали перший секретар Львівського обкому КП(б)У Іван Грушецький, секретар Львівського міськкому КП(б)У Іван Боднар, які у своїх виступах на партійних пленумах і нарадах, зборах інтелігенції неодноразово намагалися принизити львівських інтелектуалів Івана Крип'якевича, Мирона Кордубу, Омеляна Терлецького, Івана Шпитковського, Михайла Рудницького та інших за культивування «контрреволюційних» ідей школи Грушевського, нібито фальсифікацію історії України, схилили їх до визнання «помилко» і публічних покаянь (Труба, 2013, с. 63–65). До публічних таврувань діячів культури, учених-«націоналістів» влада долучила письменників Ярослава Галана і Петра Карманського (Сварник & Флюнт, 2009, с. 226–227).

І. Крип'якевич намагався захистити багатьох своїх давніх колег, зокрема членів НТШ Омеляна Терлецького, Федора Голійчука, Степана Білецького, Василя Герасимчука, Івана Карпинця, Омеляна Пріцака, які в різний час працювали під його орудою у Львівському відділі Інституту історії України АН УРСР, згодом відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР; створював можливості для підготовки і друку їхніх праць. Зрозуміло, що влада не толерувала дослідження з історії національного руху, тому багатьом ученим повоєнної доби довелося перейти на соціальну тематику, досліджувати соціально-економічну пробле-

матику (Степан Білецький, Іван Карпинець, Феодосій Стеблій, Микола Кравець, Володимир Грабовецький, Григорій Ковальчак) (Стеблій, 2011б). Так, колишній старшина 8-ї бригади Галицької армії І. Карпинець змушений був закинути свої студії з історії Першої світової війни, українсько-польської війни 1918–1919 рр. й розпочати дослідження польської колонізації Західної України у міжвоєнний період ХХ ст., історію нафтовидобутку і газифікації краю у дорадянський період. 1947 р. його відрахували з Інституту історії України, можливо, за приписом органів НКВС, які неодноразово влаштовували йому нестерпні допити. Лише в добу відновлення незалежності України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України зорганізував урочисту академію з нагоди 100-річчя від дня народження історика. Іменем ученого названо одну з вулиць Львова, розпочато упорядкування і видання його праць: «Галичина: військова історія. 1914–1920», «Белз і Белзщина під Австрією (1972–1918 рр.)» та ін. (Стеблій, 1994; 2011а). Наукову спадщину та громадську поставу вченого узагальнив багатолітній завідувач відділу нової історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Феодосій Стеблій у брошурі «Іван Карпинець (1898–1954)» (Львів, 1999. 24 с.).

Уже згаданий член Союзу визволення України і НТШ Омелян Терлецький, який у радянську добу працював керівником кафедри історії середніх віків Львівського університету і старшим науковим співробітником Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР, був змушений призупинити студії з історії української державності та Першої світової війни й переорієнтуватися на тематику революції 1848 р. (Труба, 2013, с. 49–70). Однак його студії, присвячені Головній руській раді, а фактично українському національному відродженню ХІХ ст., для рецензентів і цензорів виявилися надто сміливими, а тому їх не друкували. Чекають вони упорядників і видавців й нині.

Зазнав переслідував і один із найталановитіших учнів М. Грушевського досвідчений професор Мирон Кордуба, який у добу Визвольних змагань редагував урядову газету ЗУНР «Республіка», упродовж 1929–1939 рр. викладав історію України у Варшавському університеті, а в 1944–1947 рр. працював професором, завідувачем кафедри південних і західних слов'ян Львівського університету, старшим науковим співробітником Львівського

відділу Інституту історії України АН УРСР. Від нього, як і від інших учнів М. Грушевського, вимагали публічного осуду «буржуазно-націоналістичної» концепції свого учителя, однак він, за свідченням сучасників, «був людиною сміливою і не йшов легко на компроміси». Коли ж йому запропонували підготувати доповідь «Буржуазно-націоналістичне висвітлення історії стародавніх часів, зокрема Київської Русі, у М. Грушевського», він її відхилив, виступивши 15 лютого 1946 р. на засіданні кафедри університету з промовою «Михайло Грушевський як дослідник княжої доби історії України», назвавши свого вчителя «борцем проти поневолення і денационалізації з боку агресивних народів» (Галайчак та ін., 1995, с. 349; Піх, 2012, с. 33–37). Зрештою, Львівський обком неодноразово скаржився функціонерам ЦК КП(б)У, що М. Кордуба, як і М. Возняк, вперто не хоче виступати в друкованих виданнях і на зібраннях з осудом своїх буржуазно-націоналістичних поглядів (Галайчак та ін., 1995, с. 349). Після смерті вченого (інсульт, 1947 р.) родина передала (1957) його архів до Інституту суспільних наук АН УРСР (нині Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), де фактично переховувалася рукописна картотека «Бібліографія історії України» (бл. 73 тис. карток 16 мовами), яку лише в добу незалежності України упорядкував історик Олег Піх. За її базою нещодавно опубліковано цінні бібліографічні видання з історії українсько-польських відносин та історичного краєзнавства України (Піх & Руда, 2009, 2015).

Під наглядом партійних органів і спецслужб перебував навіть академік АН УРСР Михайло Возняк, що керував Львівським філіалом Інституту літератури ім. Т. Шевченка, обирався депутатом Верховної ради України (1940). Втім, як слушно зауважив Олександр Луцький, участь науковців у прорадянських заходах і представницьких органах не може слугувати беззаперечним доказом їхньої відданості тоталітарному режимові; вчені прагнули бути корисними співгромадянами, сподіваючись своїми діями пом'якшити політику режиму (Луцький, 2005).

Після приєднання Західної України до УРСР М. Возняк також очолив кафедру української літератури Львівського університету, при якій у 1940 р. створив із власних зібрань кафедральну бібліотеку. Вона включала близько 15 тис. томів періодики з питань літературознавства, фольклору, історії. Особливо цінною

була франкіана – прижиттєві видання І. Франка, критична література. Власне за завданням радянських чиновників, урядової редколегії його науковий колектив розпочав упорядкування 25-томного видання творів Івана Франка, яке мало не лише «популяризувати цінну літературну спадщину» письменника, але й нести марксистсько-ленінське наповнення. І, незважаючи на перевантаження науковців, різні дискусії редакційного характеру, М. Возняк із колегами до кінця 1940 р. підготував та підписав до друку двадцять томів, за що АН УРСР висловила подяку йому і колегам – Василю Сімовичу, Якиму Яремі, Володимиру Радзиковичу, Марії Деркач. Однак вибух радянсько-німецької війни завадив видати цей ювілейний багатотомник. Після війни проєкт продовжено під патронатом урядової редколегії на чолі з Олександром Корнійчуком. Однак науковому пошуку знову перешкодив морально-психологічний тиск компартійної влади. 28 травня 1946 р. М. Возняк виступив на засіданні секції мови і літератури сесії Відділу суспільних наук, присвяченій 30-річчю від дня смерті І. Франка, з доповіддю «Про діяльність НТШ і роль Франка в організації наукової роботи», у якій намагався показати здобутки наукової школи М. Грушевського. Однак це викликало осуд як партійних чиновників, так і окремих викладачів університету. Зокрема, у статті Володимира Горбатюка «Викорінімо залишки буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського і його «школи»» в обласній компартійній газеті «Вільна Україна» від 3 і 4 серпня 1946 р. піддано критиці оцінку М. Возняка НТШ та його багаторічного лідера. При цьому стверджено, що вчений не знайшов за потрібне викривати реакційні націоналістичні германофільські ідеї і антирадянську діяльність творців НТШ О. Кониського і М. Грушевського (Горбатюк, 1946).

У такому ж «викривальному» дусі була побудована постановою Політбюро ЦК КП(б)У «Про підвищення пильності і посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях УРСР у зв'язку виборами до Верховної Ради СРСР» (1946) та ухвалою п'ятиденної наради працівників Інституту літератури ім. Т. Шевченка, яку надіслано до Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У. У відповідь одержано директиву з вимогою посилити пильність щодо проникнення буржуазної ідеології в історію української літератури та літературознавство (Клебан,

2010, с. 127–135). А вже у листопаді цього ж року у Львові ліквідовано не лише відділ Інституту української літератури на чолі з М. Возняком, але й відділи Інститутів історії України, Інституту економіки АН УРСР. Львівським ученим М. Возняку, В. Щурату, Я. Яремі, І. Крип'якевичу, І. Карпинцю запропоновано переїхати до Києва, де їм виділено готельні кімнати й пообіцяно квартири. М. Возняк відмовився від переїзду до столиці. 1951 р. його приймають до лав КПРС і доручають керувати Відділом української літератури новоствореного Інституту суспільних наук АН УРСР. Вступ до компартії його давній колега-історик О. Терлецький, як зазначено у повідомленні «інформаторів», намагався виправдати такими аргументами: «Возняк ... розумна і далекоглядна людина. Він пішов у партію, щоб її покращувати з середини, спрямовувати, вчити. Адже там є добрі українці, але лише мізки у них налаштовані на московський лад. Якщо б у нас було більше Возняків, то нас би не мордували, як зараз» (Галайчак та ін., 1995, с. 350). До 100-річчя від дня народження І. Франка вчений планував видати низку фундаментальних літературознавчих праць, завершити ювілейне видання його творів, однак цьому завадили: вивезення архіву Каменяра до Києва, конфлікт через мовно-редакційну концепцію з директором Інституту літератури О. Білецьким. Відтак М. Возняка виключили зі складу редколегії ювілейного двадцятитомника, його відділ звинувачено у «стихійності» в роботі; партійне керівництво вимагало звільнення з відділу Івана Дорошенка, родина якого була репресована (Галайчак та ін., 1995, с. 350).

У документах партійних і правоохоронних органів збереглося чимало інформації від т. зв. «сексотів» про настрої серед місцевої інтелігенції. Серед них – підслухані емоційні і чесні роздуми М. Возняка серед університетських колег: «Чому ми (Терлецький, Кордуба і я) повинні «каятися»». Це були наші переконання, коли ми свого часу писали. Приймайте нас такими, якими ми є. Тепер ми стараємося писати по-іншому, все ж пишемо, а ви не друкете нас, як ми погано пишемо. Я переконався, що серед комуністів немає розумних людей, а всі тільки рупори абстрактних доктрин, які виробляються на кухні в Кремлі. Китайські мури Кремля відгородили кремлівських кухарів від усього світу».

Як бачимо, тогочасні вчені, готуючи наукові доповіді, публічні виступи та друковані праці мусили зважати на ідеологию доби й уподобання влади. Однак їхнє позірне цитування класиків марксизму-ленінізму (як правило, у вступних) не означало сприйняття комуністичних ідей та політики влади. Для вчених важливо було також забезпечити себе і родини від репресій силових структур, депортацій, які стали майже нормою і ознакою повоєнного життя та побуту населення західного регіону республіки. Чи не тому немало науковців старшого покоління нерідко «добровільно» звільнялися з державних установ; дехто, насамперед поляки, прагнули емігрувати. Постійні нервові стреси спричиняли також інфаркти та інсульти, передчасні смерті багатьох учених-патріотів. Боячись переслідувань силових структур, родини не завжди зберігали архіви і бібліотеки вчених, особливо документи і книги доби Українських визвольних змагань першої половини ХХ ст.

Висновки. Підсумовуючи, можемо ствердити, що нова сталінська партійно-радянська адміністрація прагнула уніфікувати у приєднаних західних областях УРСР не лише соціально-економічну, але й гуманітарну сферу; намагалася змінити спосіб життя наукової інтелігенції, втягуючи її у радянські форми суспільно-політичного життя (виборчі кампанії, суботники і недільники, паради і демонстрації, соціалістичне змагання та ін.), де домінувала Компартія та її «сателіти» – комсомол і відомчі профспілки. Чиновники міністерств, Академії наук УРСР, ЦК, обкомів і міськкомів КП(б)У системно втручалися у науковий процес академічних установ і гуманітарних кафедр вищих навчальних закладів, брутально втягуючи науковців і викладачів у боротьбу з «буржуазним націоналізмом», представниками наукової школи М. Грушевського, твори яких постійно вилучалися з наукового обігу і потрапляли до спецфондів наукових бібліотек. Історія української державності все частіше трактувалася владою та її прихильниками як процес зміцнення «віковичної» дружби і братерства українського і російського народів, їхньої боротьби проти іноземних загарбників – «панської» Польщі, Туреччини, Австро-Угорщини та інших країн, духовної експансії Ватикану. Чиновники толерували дослідження (а фактично пропаганду) процесів радянзації регіону – розвиток нафтогазовидобутку як чинника інтенсифікації економіки братніх республік СРСР, процесу «добровільної» ко-

лективізації села, ліквідації антирадянського «буржуазно-націоналістичного» підпілля. Заборонено богословські студії, які замінялися публікаціями з наукового атеїзму та матеріалістичного світогляду. При цьому нав'язувався культ російської мови і літератури, загалом російська/радянська версія історичного процесу на території України та інших республік СРСР, країн «народної» демократії. Відтак не всім діячам науки вдавалося уникнути тенет ідеологічного і фізичного тиску компартійних чиновників і силових структур; дехто змушений був писати праці «до шухляди», сподіваючись на кращі часи. Після відновлення незалежності України чимало заборонених або сплюндрованих праць тогочасних науковців-гуманітаріїв видано або перевидано, і цю археографічну діяльність необхідно продовжувати далі. На часі упорядкування тематичних збірників праць Івана Крип'якевича, Мирона Кордуби, Омеляна Терлецького, Михайла Возняка, Василя Щурата та інших вихованців НТШ. І тут за приклад можуть бути тематичні збірники наукових і публіцистичних праць Ярослава Дашкевича, які упорядкували й видали в останнє двадцятиліття його учні та колеги з Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (Дашкевич, 1993, 2001, 2006а, 2006б, 2011). Заслужують уваги історико-мемуарні збірники Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (2001, 2016), присвячені науковій та суспільно-культурній діяльності історика Івана Крип'якевича. У першому з них подано бібліографію друкованих праць вченого, його спогади та окремі статті в малотиражних виданнях дорадянської доби, листування з Михайлом Грушевським, Степаном Томашівським, Олександром Оглоблиним, Федором Шевченком, спогади про нього Омеляна Пріцака, Василя Ленцика, Володимира Боднара, Миколи Андрусика, Миколи Кравця, Юрія Сливки, Володимира Грабовецького, Феодосія Стебля, Мирослава Мороза, Романа Кирчіва, Марії Вальо, Левка Полуги, Уляни Єдлінської, Лідії Коць-Григорчук, Івана Бутича, Юрія Гроссмана, Андрія Дороша, Ярослава Дашкевича та інших, наукові статті про вченого та його добу Ярослав Ісаєвича, Ярослава Дашкевича, Остапа Середи, Оксани Каліщук, Олександра Рубльова, Мар'яна Лозинського, Олександра Луцького, Галини Ковальчук, Ігоря Скочиляса, Леонтія Войтовича, Івана Паславського, Воло-

димира Пришляка, Миколи Ковальського, Любомира Винара, Григорія Зленка, Петра Шкраб'юка, Тамари Литвин, Кіма Науменка, Ореста Мацюка, представників родини історика та ін. (Ісаєвич & Стеблій, 2001). У другому випуску знову передруковано мало-відомі статті, зокрема з історії російсько-українських відносин, подано епістолярій вченого з Василем Кучабським, Мироном Кордубою, Омеляном Пріцаком, Михайлом Марченком, спогади Олександра Дубровського, Богдана Коваліва, Миколи Крикуна, Леоніда Мацкевого та представників родини, наукові статті Інни Заболотної, Наталії Клименко, Олександри Стасюк, Галини Ковальчук, Феодосія Стеблія, Марини Чебан, Олександра Луцького, Ярослава Дашкевича, хроніку подій, пов'язаних із вшанування життя та діяльності Івана Крип'якевича (йдеться про Крип'якевичівські читання в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, відкриття меморіальних дощок тощо) (Литвин & Стеблій, 2016).

Джерела та література

- Бордюгов, Г., Косецкий, А., Матвеева, Г., & Пачковский, А.** (Ред.). (1995). *СССР – Польша: механизмы подчинения: 1944–1949*. Москва: АИРО-XX.
- Галайчак, Т., Луцький, О., Микитів, Б. та ін.** (Упоряд.). (1995). *Культурне життя в Україні: західні землі: документи і матеріали. Т. 1: 1939–1953*. Львів.
- Горбатюк, В.** (1946, 4 серпня). Викорінимо залишки буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського і його «школи». *Вільна Україна*, 71, с. 3.
- Дашкевич, Я.** (1991). Як нищили незнищенне. *Дзвін*, 8, 114–117.
- Дашкевич, Я.** (1992). Іван Крип'якевич – історик України. В І.П. Крип'якевич, *Історія України* (с. 13–14). Львів.
- Дашкевич, Я.** (1993). *Україна вчора і нині: нариси, виступи, есе*. Київ.
- Дашкевич, Я.** (2001). *Вірменія і Україна*. Львів; Нью-Йорк.
- Дашкевич, Я.** (2006а). Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів. *Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури* (с. 372–374). Львів.
- Дашкевич, Я.** (2006б). *Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури*. Львів.
- Дашкевич, Я.** (2011). «... Учи неложними устами сказати правду»: *історична есеїстика (1989–2008)*. Київ: «Темпора».

- Ісасвич, Я.** (2001). Іван Крип'якевич – історик і організатор наукового життя. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 8, 7–15. Львів.
- Ісасвич, Я., & Стеблій, Ф.** (Ред.). (2001). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві*. Львів.
- Клебан, Л.** (2010). *Наукова та громадська діяльність Михайла Возняка (1881–1954)*. Львів.
- Литвин, М., & Стеблій, Ф.** (Ред.). (2016). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 28: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві*. Львів.
- Луцький, О.** (2005). Академічна наука в західних областях України в роки Другої світової війни. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*, 13, 410–411. Львів.
- Піх, О.** (2012). *Мирон Кордуба (1876–1947)*. Львів.
- Піх, О., & Руда, О.** (Упоряд.). (2009). *Бібліографія історії українсько-польських відносин: суспільно-політичні та економічні процеси (за матеріалами картотеки Мирона Кордуби)*. Львів.
- Піх, О., & Руда, О.** (Упоряд.). (2015). *Історичне краєзнавство (за матеріалами картотеки Мирона Кордуби). Ч. 1: Історичне краєзнавство, історична географія та картографія українських земель*. Львів.
- Сварник, Г.** (Упоряд.). (2019). *Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника: переміщення і втрати: зб. док. і матеріали (Т. 2)*. Львів.
- Сварник, Г., & Фелонюк, А.** (Упоряд.). (2009). *Олена Степанів – Роман Дашкевич: спогади і нариси*. Львів.
- Свешніков, І.** (2008). Спогади музейного працівника. *Пам'ятки України: історія та культура*, 2, II–XXXVIII.
- Стеблій, Ф.** (1994). Іван Карпинець – історик Збройних сил ЗУНР. *Дзвін*, 6, 129–131.
- Стеблій, Ф.** (2011a). Іван Карпинець – дослідник економічної і військової історії Галичини. *Галичина на перехрестях історії: постаті* (с. 252–259). Львів.
- Стеблій, Ф.** (2011b). Іван Крип'якевич – оборонець академічного статусу Інституту суспільних наук. *Галичина на перехрестях історії: постаті* (с. 261–267). Львів.
- Труба, Р.** (2013). *Омелян Терлецький (1873–1958)*. Львів.
- Amar, T.** (2007). Zabójstwo we Lwowie. Koniec miasta wieloetnicznego, budowa sowiecko-ukraińskiego Lwowa i Los modelowego miasta pogranicza. *Nowa Ukraina = Нова Україна*, 1–2, 107–121.

References

- Bordyugov, G., Kosetskiy, A., Matveeva, G., & Pachkovskiy, A.** (Eds.). (1995). *SSSR – Polsha: mekhanizmy podchineniya: 1944–1949* [USSR – Poland: mechanisms of subordination: 1944–1949]. Moskva: AIRO-XX [in Russian].
- Halaichak, T., Lutsyki, O., Mykytiv, B. et al.** (Comps.). (1995). *Kulturne zhyttia v Ukraini: zakhidni zemli: dokumenty i materialy. T. 1: 1939–1953* [Cultural life in Ukraine: western lands: documents and materials. Vol. 1: 1939–1953]. Lviv [in Ukrainian].
- Horbatiuk, V.** (1946, August 4). Vykorinyamo zalyshky burzhuazno-natsionalistychnykh kontseptsii Hrushevskoho i yoho «shkoly» [Let us eradicate the remnants of the bourgeois-nationalist conceptions of Hrushevsky and his "school"]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, 71, p. 3 [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.** (1991). Yak nyschchly neznyshchenne [How they destroyed the indestructible]. *Dzvin – The Bell*, 8, 114–117 [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.** (1992). Ivan Krypiakevych – istoryk Ukrainy [Ivan Krypyakevych – a historian of Ukraine]. In I.P. Krypiakevych, *Istoriia Ukrainy – History of Ukraine* (pp. 13–14). Lviv [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.** (1993). *Ukraina vchora i nyini: narysy, vystupy, ese* [Ukraine yesterday and today: outlines, speeches, essays]. Kyiv [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.** (2001). *Virmeniia i Ukraina* [Armenia and Ukraine]. Lviv; Niu-York [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.** (2006a). Borotba z Hrushevskym ta yoho shkoloiu u Lvivskomu universyteti za radianskykh chasiv [Struggle with Hrushevsky and his school at Lviv University in Soviet times]. *Postati: narysy pro diiachiv istorii, polityky, kultury – Figures: essays on figures of history, politics, culture* (pp. 372–374). Lviv [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.** (2006b). *Postati: narysy pro diiachiv istorii, polityky, kultury* [Figures: essays on figures of history, politics, culture]. Lviv [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.** (2011). «... Uchy nelozhnymy ustamy skazaty pravdu»: istorychna eseistyka (1989–2008) [«... Learn to tell the truth with honest lips»: historical essays (1989–2008)]. Kyiv: «Tempora» [in Ukrainian].
- Isaievych, Ya.** (2001). Ivan Krypiakevych – istoryk i orhanizator naukovoho zhyttia [Ivan Krypiakevych – historian and organizer of scientific life]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 8, 7–15. Lviv [in Ukrainian].
- Isaievych, Ya., & Steblii, F.** (Eds.). (2001). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vyp. 8: Ivan Krypiakevych u rody-nnii tradytsii, nautsi, suspilstvi* [Ukraine: cultural heritage, national

- consciousness, statehood. Vol. 8: Ivan Krypiakievych in family tradition, science, society*]. Lviv [in Ukrainian].
- Kleban, L.** (2010). *Naukova ta hromadska diialnist Mykhaila Vozniaka (1881–1954) [Scientific and public activity of Mykhailo Vozniak (1881–1954)]*. Lviv [in Ukrainian].
- Lytvyn, M., & Steblii, F.** (Eds.). (2016). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vyp. 28: Ivan Krypiakievych u rodyunii tradytsii, nauksi, suspilstvi [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood. Vol. 28: Ivan Krypiakievych in family tradition, science, society]*. Lviv [in Ukrainian].
- Lutskiy, O.** (2005). Akademichna nauka v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny [Academic science in the western regions of Ukraine during the World War II]. *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka – Proceedings of the Vasyl Stefanyk Scientific Library of Ukraine in Lviv*, 13, 410–411. Lviv [in Ukrainian].
- Pikh, O.** (2012). *Myron Korduba (1876–1947)*. Lviv [in Ukrainian].
- Pikh, O., & Ruda, O.** (Comps.). (2009). *Bibliohrafiia istorii ukrainsko-polyskykh vidnosyn: suspilno-politychni ta ekonomichni protsesy (za materialamy kartoteky Myrona Korduby) [Bibliography of the history of Ukrainian-Polish relations: socio-political and economic processes (based on the files of Myron Korduba)]*. Lviv [in Ukrainian].
- Pikh, O., & Ruda, O.** (Comps.). (2015). *Istorychne kraieznavstvo (za materialamy kartoteky Myrona Korduby). T. 1: Istorychne kraieznavstvo, istorychna heohrafiia ta kartohrafiia ukrainskykh zemel [Historical studies of local lore (based on the files of Myron Korduba). Vol. 1: Historical studies of local lore, historical geography and cartography of Ukrainian lands]*. Lviv [in Ukrainian].
- Svarnyk, H.** (Comps.). (2019). *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka: peremishchennia i vtraty: zbirnyk dokumentiv i materialiv [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv: relocation and losses: collection of documents and materials]*. (Vol. 2). Lviv [in Ukrainian].
- Svarnyk, H., & Feloniuk, A.** (Comps.). (2009). *Olena Stepaniv – Roman Dashkevych: spohady i narysy [Olena Stepaniv – Roman Dashkevych: memories and essays]*. Lviv [in Ukrainian].
- Sveshnikov, I.** (2008). Spohady muzeinoho pratsivnyka [Memoirs of a museum worker]. *Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura – Sights of Ukraine: history and culture*, 2, II–XXXVIII [in Ukrainian].
- Steblii, F.** (1994). Ivan Karpynets – istoryk Zbroinykh syl ZUNR [Ivan Karpynets – a historian of the Armed Forces of the Western Ukrainian People's Republic]. *Dzvin – The Bell*, 6, 129–131 [in Ukrainian].

- Steblii, F.** (2011a). Ivan Karpynets – doslidnyk ekonomichnoi i viiskovoi istorii Halychyny [Ivan Karpynets – a researcher of the economic and military history of Galicia]. *Halychyna na perekhrestiakh istorii: postati – Galicia at the crossroads of history: figures* (pp. 252–259). Lviv [in Ukrainian].
- Steblii, F.** (2011b). Ivan Krypiakevych – oboronets akademichnoho statusu Instytutu suspilnykh nauk [Ivan Krypiakevych – a defender of the academic status of the Institute of Social Sciences]. *Halychyna na perekhrestiakh istorii: postati – Galicia at the crossroads of history: figures* (pp. 261–267). Lviv [in Ukrainian].
- Truba, R.** (2013). *Omelian Terletskyi (1873–1958) [Omelian Terletskyi (1873–1958)]*. Lviv [in Ukrainian].
- Amar, T.** (2007). Zabójstwo we Lwowe. Koniec miasta wieloetnicznego, budowa sowiecko-ukraińskiego Lwowa i los modelowego miasta pogranicza [Murder in Lviv. The End of Multi-ethnic Lwów, the Making of Soviet Ukrainian Lviv, and the Fate of a Model Borderland City]. *Nowa Ukraina – A New Ukraine*, 1–2, 107–121 [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 14.08.2020 р.